

ДРУГА ПОЛОВИНА ИСТИНЕ

(Магда Сабо: *Даљине*, превео с мађарског Марко Чудић, Штрик, Београд, 2019)

„Нема смисла улепшавати – старица јој је ишла на живце.“ Као и многима. Пречесто. При том се само ретко устручавамо да то не (по)кажемо, грубо и недвосмислено. „Пре него што се сручи на нас, старост је нешто што се тиче само других“, рекла би, и данас, после пола века, Симон де Бовоар, с пуним правом, јер мислимо: „Када се то догоди, то нећемо више бити ми.“¹ Чак и када је, ретко, старости приступала самилосно и нежно, с разумевањем и симпатијом, књижевност ју је, углавном, приказивала споља, кроз нечији доживљај или као пуку слику – толики су ружни, чак и гадни, зли, сурови, похлепни, намћорастии или пак смешни, трапави, луцкасти старци и старице продефиловали кроз књижевна дела да и данас, када то више и није таква реткост (независно од квалитета појединачних остварења или, пре, због реткости уметничких квалитета), изне-нађује и узнемирава тематизација узвратног погледа те и тако виђене старости.

Иако почетком шездесетих година двадесетог века, дуговечна мађарска књижевница Магда Сабо (1917–2007) није могла да зна да се налази тек на пола животног пута, а вођена склоношћу ка психологији патње и испаштања, вероватно и личним искуством готово десетогодишње обесправљености и изопштености из социјалистичке јавности, силази у пакао старости која ћутке трпи бригу која личи на казну, да би јој, у роману чији је изворни наслов *Пилаџ*, дала поглед и глас, макар унутрашњи, не искључујући ни оне друге; да би на драматичан начин показала како они који су предмет наизглед саосећајних гестова, а заправо нестрпљивог одбијања и склањања у страну, то проживљавају. У беспрекорном преводу и са одличним поговором Марка Чудића, а у оквиру пројекта „Женски декамерон“ издавачке куће „Штрик“, овај изванредни психолошки и породични роман – јер је приказ старости смештен у контекст породичних односа, и тиме додатно изоштрен и обогаћен – под насловом *Даљине*, сада је доступан и на српском језику.

Роман је заснован на разгранатом, разрађеном и изнијансираном приказу начина на који се љубав и брига – када у себи не садрже истинско, саучесничко разумевање и прихватање другог и када време и физичка раздаљина преобразе блиске људе у иританте странце/старце – претварају у насиље и мучење, стога што је блискост, макар и краткотрајна, резултат емпатичне заинтересованости за другог, а не нужно крвних и других сродничких веза. Кроз лик старице Етелке, која на почетку романа остаје без вољеног мужа Винцеа, приказују се пораз и слом традиционалних навика и образаца

¹ Симон де Бовоар, *Старосџ*, књ. 1, превела са француског Мирјана Вукмировић, Београд, БИГЗ, 1986, стр. 10.

међуљудских и унутарпородичних односа пред модерним уздизањем практично-прагматичног, функционалног, ка будућности усмереног, рационалистичког, строго организованог и самодисциплинованог духа, који утеловљује њена успешна, изузетно енергична, самоуверена, вазда нечим заокупљена, ћерка Иза(бела), која је уз то безрезервно посвећена свом позиву лекара, општој и добробити сваког с ким је у непосредном додиру, као и бризи за физиолошко здравље и комфор родитеља. Није ту реч само о генерацијском размимоилажењу: Изини партнери, лекар Антал (бивши муж) и писац Домокош, не толико старији од ње, различити по пореклу, навикама, карактеру и идеалима, упркос љубави, на крају такорећи беже од ње и њене самодовољности и одлучности, од нечега у њој што не могу ни да дефинишу (Домокош је у моменту спознаје види као провалију) а што осећају као претњу, безосећајност, па и себичност, прилично немилосрдну. Једина особа која покушава и успева да, макар у мислима, артикулише своје искуство са Изом, искуство преобраћања безрезервног обожавања у сумњу и презир а онда и у равнодушност, јесте болничарка Лидија, која у свету дела функционише као Изина заменица у улогама из којих ова током романа „испада“. Као Изин антипод када је реч о односу према прошлости, наслеђу и пролазности односно пропадљивости, коначности и смрти, Лидија указује на нехуманост и нељудскост месијанских пројеката какве Иза, својом „искупитељском потребом да промени судбину своје породице и читаве земље“, заправо оличава. Није она, дакле, никакав монструм, иако су и у њеном, као и у случају осталих ликова, кључне особине незнатно али и ефектно увеличане. Одрасла у тешкој оскудици, у породици коју је друштво готово сасвим одбацило због бескомпромисне а властима неприхватљиве правичности оца, судије избаченог с посла, са старим родитељима, који је, и због преране смрти првенца, обожавају, мање-више изолована, али спремна да изађе на крај са друштвеном неправдом и да се, као студенткиња, ангажује у покрету отпора за време Другог светског рата, она ће се читаоцу приказати час као Пилат, као особа која све, по некима и саму истину, жртвује свом достојанству, миру и принципима, пребацујући кривицу и не прихватајући свој удео одговорности у мајчиној смрти, час као жртва околности и система у којем нема места за самосажалење, слабости и слабе, за старе и изанђале ствари, сентименталне успомене на давно прошла времена уткане у њих, и нема симпатија за трапавост, спорост и неефикасност, система који тежи строгом и утилитарном реду, чврстој дисциплини, прогресу, новини, окренутог увек ка будућим постигнућима. Секуларизирана верзија оног што смо после Вебера навикли да називамо етиком протестантизма, која је Магди Сабо, васпитаној у том духу, била добро позната, лако се препознаје у Изином свођењу живота на савесно испуњавање дужности, уз прорачунате и испланиране предахе.

С обзиром на то да је највећи део романа исприповедан из перспективе старице – која, све док је ћерка не истргне из познатог и саморазумљивог провинцијског окружења и убаци у сложенији и нестабилнији миље престонице, ни током живота са строгом, патријархалном тетком, ни у властитом дому није развила неку посебну потребу за информисаношћу или ангажманом – шири друштвени контексти унутар којих се одвијају животи и међусобни односи ликова, а они обухватају периоде током којих је Мађарска још увек део моћне Аустроугарске, период међуратног постајања самосталном

државом и послератне покушаје самоодређења наспрам социјализма и совјетске доминације, тек су назначени. Присутни су онолико и онако како се култуноисторијски периоди, смене друштвених и економских уређења и друге прекретнице рефлектују у свакодневици различитих обичних, историјски безначајних људи. Фокусирање на породичну и више интимних историја подразумева још један упадљиви отклон од епског – светски ратови, Први поготово, једва да се и појављују у понеком фрагменту сећања.

Иако је, дакле, објављен пре готово шездесет година, у време када је за многе и тостер био техничка новотарија – а зазор од електричних уређаја и верност традиционалном начину припреме хране прве су особине старице Етелке које уочавамо – етичка и психолошка драма у коју нас овај роман увлачи и те како је савремена. При том, Магда Сабо сваки од ликова приказује и из више спољашњих и из унутрашње перспективе, тако да се разлике и неслагања између саморазумевања и субјективног доживљаја сопствених поступака и осећања и онога што други виде и доживљавају као нечију личност и карактер јасно испољавају, доводећи питање узajмног (не)разумевања у први план. Ликовима мајке и ћерке, њиховој свакодневици и њиховим потребама, њиховом динамичном односу, успонима и падовима у комуникацији, у суштини трагичном неспоразуму узajамних брига, неслагасном схватању функција ствари, али и других људи у животу, ипак је дато највише простора, мада је као лик и фокализатор, Етелка, као утеловљење жалосне судбине старости, најповлашћенија. При том, она није ни плошна нити идеализована; њена изванредна уљдност, готово детињаста плашљивост, патријархална несвиклост на учешће у доношењу битних одлука, покорност, везаност за дом и домаћинство, за навике и обавезе, зависност од осећаја да је неке неопходно потребна и да својим животом доприноси нечијој добробити, стално изневеравање нада и очекивања с којима се непрестано суочава од тренутка мужевљеве смрти, када је та тако паметна, образована, пожртвована, потпуно еманципована ћерка узима под своје, страх од тога да је на терету и сувишна, не искључују ни предрасуде и презир (нарочито према женама чији посао подразумева служење туђим потребама и ћудима, као што су медицинска сестра или кућна помоћница) ни одбојни, у суштини детињасти инат, али ни црнохуморне покушаје да макар међу стварима, ако већ не међу људима, у новој средини, у њој непотребној комоцији и вишку простора и времена, нађе себи друштво. Сензибилитети јунакиња и осталих ликова, укључујући и мноштво споредних (који својом споредношћу указују и на маргинални положај и запостављеност оних које представљају, као што су ноћни чувар или кондуктерка, односно остарела бивша проститутка или пијанац) приказани су вешто, кроз доживљени говор и повремене, кратке унутрашње монологе, ретроспективне биографске крокије или сећања и економичне али сугестивне описе поступака, окружења и реакција, са смислом за речите детаље, који рефлектују неизречене конфликте, интимне сањарије, емоције и афекте: да ли, на пример, марама треба да послужи само зато да промрзлог, у овом случају мајку после очеве сахране, угреје или и да се њоме прекрије огледало како би се, у складу са традицијом и конвенцијама, манифестовала жалост? Да ли су свепрожимајући мириси „простих“ јела оно што стан претвара у дом или мучни трагови превазиђене прошлости која се јогунасто опире модерности? Храна, одећа и намештај и као

сигнали женског погледа на свет и као средства карактеризације и конкретизације, не само што доприносе реалистичности односно упечатљивости и уверљивости приказаних ситуација и дешавања, већ, као извор чулних утисака и телесних сензација, представљају и кључне елементе симболичког оквира приповести, која се одвија од пржења хлеба на шпорету на дрва, у сопственом дому, до рекламног неонског ибрика из којег се слива „светлосна кафа“, а који Иза, сада већ без родитеља и наслеђа, гледа с балкона хотелске собе. Од „живе“ и оживљујуће ватре, која дахће, непрестано мења боју и ствара осећај присуства, на крају остају само недодирљив визуелни траг, привидна кафа „црвена попут ватре“, и доживљај потпуне усамљености у хладном и пустом свету.